

SİBİRYA TATAR TÜRKÇESİ AĞIZLARI SÖZLÜĞÜNDE AKRABALIK ADLARI

Tuğba GÖKBAYIR

*Araştırma Görevlisi, Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bil. Fakültesi, Çağdaş Türk
Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü*

Mehtap SUİÇER

*Araştırma Görevlisi, Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bil. Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü*

Mehmetcan GÖKBAYIR

*Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bil. Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Yeni Türk Dili Doktora Öğrencisi.*

Giriş *akraba* kelimesi, Arapça *akribā*’dan gelir ve “kan bağıyla birbirine bağlı olan kimse” anlamına gelir. Türkçe, akraba adlarının adlandırılması bakımından geniş bir söz varlığına sahiptir. Anlam genişlemesine uğrayarak hem kan bağı ile oluşan hem de evlilik gibi aralarındaki yakınlık sonucu oluşan kimseler için kullanılır. Akrabalık, kan bağı, evlilik veya evlat edinme yolları ile insanları birbirine bağlayan bir ilişki durumudur [Telli B., 2020. - 140]. Akrabalık ilişkilerinde evlilik ve aile söz konusu olsa da akrabalık kavramı daha kapsayıcıdır [Emiroğlu S., 2012. - 1963]. Sibirya bölgesi, Batı Sibirya, Doğu Sibirya ve Uzak Doğu Sibirya olmak üzere üç bölgeye ayrılır. Sibirya Tatarlarının yaşadığı bölge ise Batı Sibirya içindedir. Sibirya Tatarları, üç grupta toplanır. Bunlar Tobol-İrtiş Tatarları, Baraba Tatarları ve Tomsk Tatarlarıdır. Tobol-İrtiş Tatarları da kendi içerisinde 1. Tümen Tatarları, 2. Tobol Tatarları, 3. Saz Tatarları, 4. Tevriz Tatarları, 5. Tara Tatarları olmak üzere 5 alt gruba ayrılmaktadır [Alkaya E., 2021. - 53]. Sibirya Tatar ağızları, ünlü Tatar dircisi D.G.Tumaşeva’nın çalışmalarıyla öne çıkmıştır. Tumaşeva’nın çalışmalarından sonra daha doğuda bulunan Baraba ve Tom bölgesi ağızlarının da Sibirya Tatar ağızları içinde yer aldığı ortaya çıkmış ve Sibirya Tatar ağızları kendi içinde Tobol-İrtiş, Baraba ve Tom olmak üzere üç ağız bölgesi olarak kabul edilmiştir. Sibirya Tatar ağızlarını ele alan D. G. Tumaşeva, ‘*Slovar’ DialektovSibirskix Tatar*’ Sibirya Tatar Türkçesi Ağızları Sözlüğünde akrabalık adlarıyla ilgili söz varlığı kavramı incelenmiştir. Bu tespit yapılırken madde başı verilen kelimenin Sibirya Tatar Türkçesindeki şekli ve hangi ağız bölgesinde geçtiği kısaltma ile verilmiş ve eğer varsa standart Tatar Türkçesi yazı dilindeki şekil ve anlamı verilmiştir. Madde başı kelimenin sonunda ‘*Slovar’ DialektovSibirskix Tatar*’ adlı sözlüğün kısaltması ve hangi sayfada geçtiği belirtilmiştir: mâşek pala: Seb. – pâsi balası “yavru kedi”

[SDST¹: 151]. Kan yoluyla akrabalık bildiren adlarve evlilik yoluyla akrabalık bildirenadlar olmak üzere 2 başlıkta incelenecektir.

1. Kan yoluyla akrabalık bildiren adlar

Aba: Tom., Bar. – apa; büyük kız kardeş, teyze. Dm.- kız kardeş: olu aba, kiçü aba. [SDST: 15].

Abızın: E. Abe. - İrini,,si,,lisi; Küçük kız kardeşinin kocası [SDST: 15].

Abış: Bar. Dm. – abıy; amca [SDST: 15].

Abışqa: 1. Yurş., Kükr., Met.kart; yaşlı adam,, büyükbaba. Sakirabışqanıayupabay tip quyabıs. Sm.baba 1. Amca, amıtsqa. [SDST: 15].

Ağa: 1. Bar., Tob. R. – abıy; büyük erkek kardeş, amca. 2. Bar. Dm. – abıy; erkek kardeş. Olu ağa, kiçü ağa [SDST: 15].

Ağın II: BR. R. – agay-enå; kardeşler, akrabalar [SDST: 16].

Azaba: Bar. R. – kardeş, tujan[SDST: 16].

Aqa: Tevr., U-İ. Abıy “ağabey, amca/dayı” [SDST: 20].

Apaqa: Sat. Ah. – bårtugan i,,zurapa “en büyük kız kardeş” [SDST: 22-23].

Alış: O.U., Bar., Tevr. – Dus[ırlerbår-bårsåneşulayeyteler] “erkek arkadaş [erkekler birbirslerine hitap ederken kullanır]” [SDST: 24].

Amışqa: Bar. / Amıtsqa: Bar. R.IV s.46 – bknz. Abışqa 1. [SDST: 24].

Apay: Kükr. – apa[atasını,,yaki anasını,,apası] “babanın veya annenin kız kardeşi” [SDST: 25].

Apake: Kükr. – apa[üzånnenolı çit hatın] “yaşına göre kadın, teyze, hala” [SDST: 25].

Atine: Seb. – ata-ana “anne baba, ebeveynler” [SDST: 31].

Ebe: 1. Seb. – apa “büyük kız kardeş”. 2. Tar. R. – apa “küçük kız kardeş” [SDST: 35].

Ebege: Tar. R. – apa “annenin küçük kız kardeşi” [SDST: 35].

Ebegelü-si,,illü: K-dak R.IV s.147 – apalı-se,,elde “büyük ve küçük kız kardeşler” [SDST: 35-36].

Ebew: Layt. – ebegeåndeşkendeeytåle “teyzeye ve kız kardeşe hitap şekli” [SDST: 36].

Egis: Bar. – igåz, igåzek “ikizler” [SDST: 36].

Eyneke: Süklem -ci,,gi, ata-anasını,,abıysını,,hatını “yenge, babanın veya annenin ağabeyinin hanımı, amcanın veya dayının karısı” . Bknz. Tsetsebe[SDST: 36].

Etke: Kükr. /Etkew: Am. – eti “baba” [SDST: 38].

Ette: Kg. – abıy[balalar tålånde] “amca [çocukların dilinde]” [SDST: 38].

¹SDST, ‘Slovar’ *DialektovSibirskix Tatar*’adlı eserin kısaltmasıdır. Detaylı künyesi kaynaklar bölümünde verilmiştir.

Baba: 1. Töm., O.U. 2. İnt. – bknz. qartta, baba. 3. â. Abe. – abıy “babanın veya annenin ağabeyi, babanın ablasının kocası” [SDST: 40].

Bala: bknz. pala[SDST: 41].

İne I: 1. Seb. – ana, eni “anne”[SDST: 55].

İr gâşâ: Tar. – ir “eş”[SDST: 58].

Yâgâs pala: k-K. – igâz, igâzek “ikizler” [SDST: 77].

Yâ,,ke: Kükr. - ci,,gi, abıysını,,hatını “yenge, amcasının hanımı” [SDST: 79].

Kâtsâge: Töm., Sat., Tar. Ds- sâ,,âlyakiânâ “büyük erkek kardeş veya büyük kız kardeş”[SDST: 97].

Kintse: 2. Renç. - i,,kâçkâne bala, töpçâk “en küçük çocuk, sonuncusu”[SDST: 99].

Qart ata: 1. Kükr. - babasını,,yakiebisânâ,, atası “büyük büyükbaba”[SDST: 121].

Qartine: 1. Kükr. - babasını,,yakiebisânâ,, anası “büyük büyükanne” [SDST: 121].

Qartne: Töm., Ya-kül, Om. – ebi, dev eni “nine [anne veya babanın annesi]” [SDST: 121].

Qartta: Töm., Ya-kül, Om. – babay, dev eti “büyükbaba, anne veya babanın babası” [SDST: 121].

Qarı II: U-İ R.IV s.196 – kart “yaşlı” [SDST: 121].

Qarintaş: 1. Seb. – kardeş “akraba” [SDST: 122].

Qutsa 1: Kükr. – abıy[bir büyüğüne hitap etmek için kullanılan söz]. 2. Renç. - atasını,,yaki anasını,,ânâsâ “baba veya annenin küçük erkek kardeşi” [SDST: 136].

Qutsa baba: Kükr. – abıy[atasını,,yaki anasını,,abıysı] “baba veya annenin büyük erkek kardeşi” [SDST: 136].

Qıs: Seb. – kız, kız bala “kız çocuğu” [SDST: 142].

Mama: 1. O.U., Töm., M.Uvat, Renç., K-tav, â. – ebi[karçıklargaândeşü] “büyükanne/babaanne [yaşlı kadına bir hitap şekli]” [SDST: 147].

Nesâl: Bar. – kardeş, nesâl “erkek kardeş, evlat” [SDST: 158].

Nevere: Töm. – onık “torun”[SDST: 158].

Pabay: Bar. Dm. – qart, babay “yaşlı adam, büyükbaba” [SDST: 166].

Pala: Seb. – 1. Bala “çocuk”. 2. Ul, ir bala “oğul”. 4. Bala “yavrular, çocuklar”[SDST: 167].

Palatsaq: Bar. – kâçkâne bala “küçük çocuk” [SDST: 167].

Paş pala: Şag. – bârânçâ bala “birinci çocuk, ilk doğan” [SDST: 170].

Pabay: Bar. Dm. – qart, babay “yaşlı adam, büyükbaba” [SDST: 166].

Si,,nâ: Bar. R.IV s.74 -sâ,,âl “küçük kız kardeş”[SDST: 190].

Uvaqlar: Layt. – belekeçler, kâçkâne balalar [küplâktegâne] “çocuklar, küçük çocuklar [çoğul olarak]”[SDST: 224].

Ul I: 1. Seb. – ul “oğul”. 2. Kg. - bātuvğannı,,ulı “yeğen”. 3. Bknz. nevere “torun” [SDST: 225].

Tsetsebe: 1. Töm. - ci,,gi “yenge, annenin veya babanın küçük erkek kardeşinin karısı”. 2. Yar. Ax. – apa “büyük kız kardeş” [SDST: 237].

Tsetsibaba: Töm. – dev abıy “en büyük erkek kardeş” [SDST: 237].

Tsitsata: Ü-kül / tsitsábaba: Renç. - atasını,,yaki anasını,,abıysı, atasınnanolıkâşâ “babası veya annesinin abisi, babasından büyük kişi”[SDST: 239].

Tsitse: 1. Kaz. – ata “baba”. 3. Renç. - atasını,,yaki anasını,, i,,kâçkânesâ,,lâsâ “babanın veya annenin en küçük kız kardeşi” [SDST: 239].

Tsitsi: O.U., Kg. – atasınnanyakianasınnanolıxatın “babasından veya annesinden büyük kadın”. Şemşâğamaltsitsinâ,,yomaqları küp pulır, yemâ[SDST: 239].

Ivlan: K-k. – olan, bala “bebek”. Ivlançaqtapâs öç sıynıfuğıganepţâyeknâğâne[SDST: 254].

2. Evlilik yoluyla akrabalık bildirenadlar

Abızın: E. Abe. - İrini,,si,,lisi; Küçük kız kardeşinin kocası [SDST: 15].

Abışqa: 2. Tom. Abe. – xatın; eş [SDST: 15].

Baldı: Bar. R. – baldız “baldız, karısının küçük kız kardeşi” [SDST: 41].

Yäsne: Seb. / Yäste: Umar / Yiste: Tom. – cizni “damat, büyük kız kardeş veya teyzenin eşi” [SDST: 80].

Yortısı: Seb. – kayın ânâ “karı kocanın küçük erkek kardeşi” [SDST: 83].

Yorçı: T-kül – kayın ânâ hem baldız “kayınbirader ve baldız” [SDST: 83].

Keleş: Bar., Töm., Tob. R. – 1. Keleş “gelin, genç eş”[SDST: 94].

Kintsek: O.U. – kilân “gelin”[SDST: 99].

Köyev: Umar, To. – kiyev “damat” [SDST: 101].

Qayna: Kükr. / Qaynine: Tom. – kayın ana “kayınvalide” [SDST: 114].

Qaynı: Töm., Kükr. – kayın ata “kayınpeder” [SDST: 114].

Qayınbike: Tob., Tar. Ds – kayınıgeç “baldız [karısının kız kardeşi]”. 2. Kükr. - irânâ,,apası “kocasının ablası” [SDST: 115].

Qayınpige: Ya-kül- hatınnı,, anası “hatunun annesi, kayınvalide” [SDST: 115].

Qultu[1]: T. Abe. [Abd.] – kilân “gelin” [SDST: 133].

QintseQutsa: 1. Kükr. - irânâ,,kâçkâneabıysı “kocasının en küçük abisi”. 2. - irânâ,, i,,kâçkâneânâsâ “kocasının en küçük erkek kardeşi” [SDST: 136].

Mulline: Yurş. – mullaxatını, abıstay “molla eşi” [SDST: 155].

Öygâşâ: Tar. – xatın “hatun, eş” [SDST: 164].

Pay: payım Ü-kül – kartım, irâm “benim kocam”[SDST: 166-167].

Paltıs: Eşâban – baldız, xatınnı,,yakiirnâ,,câ,,lâsâ “baldız, eşin veya kocanın küçük kız kardeşi” [SDST: 168].

Patsa: Seb. / Paça: Tevr. – baca “kayınbirader [karısının kız kardeşinin kocası]” [SDST: 170].

Pige: Tob. - irânâ,,apası “eşin büyük ablası” [SDST: 173].Kintsepige: irânâ,,kâçkâneapası “eşinin ablaları arasında en küçüğü” [SDST: 173].Mullapige: irânâ,, i,,olıapası “eşinin en büyük ablası” [SDST: 173].

Pitse: Seb. – hatın “hatun, eş, kadın”[SDST: 175].

Sinâ: Tom. Abe. – bknz. paltıs[SDST: 190].

Türe ğutsa: Kükr., Sat. – 1. irânâ,,abıysı “kocanın büyük ağabeyi” [SDST: 221].

Türetke: Sat. Ax. - irânâ,,zurabıysı “kocanın büyük ağabeyi” [SDST: 221].

Türkün: K-dak R.IV s.131 – xatın-kızını,,tugannarı “karısının akrabaları” [SDST: 221].

Ü kâjâ: -xatın, xucabike “eş, hatun” [SDST: 228].

Sonuç

İnceleme kısmında verilen Sibirya Tatar Türkçesi ağızlarındaki akrabalık adlarının genel olarak Türkçekökenli olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin, yâ,,ke kelimesi ‘yenge’;qıs ‘kız’; ata ‘baba’;er/ir’erkek’; paltıs ‘baldız’; paş pala ‘baş bala, bârânçâ bala’ vb. daha birçok kelimenin Türkçede de aynı anlam ve işlev için kullanıldığı görülmektedir. Bazı kelimelerin oluşumunda farklı dillerden de etkilenme olduğu göze çarpar. Örneğin, Rusça’da ‘anne’ anlamına gelen *mama* kelimesi, Sibirya Tatar Türkçesi ağızlarında da görülür. Bazen birinci anlamının dışında anlam değişimine uğrayarak büyükanne/babaaanneye bir hitap şekli olarak da kullanılır. Arapçadan alıntılanmış nevere ‘torun’ sözcüğü, Ar. nebîre’den gelir. Genel olarak incelenmiş olan bu akrabalık adlarının çoğunluğu Türkçe kökenli olmak üzere daha sonra sırayla alıntılanan kelimeler Rusça ve az sayıda Arapça, Farsça ve Moğolca kelimelerdir.

Kaynaklar

Alkaya, E. [2021]. *Sibirya Tatar Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Emiroğlu, S. [2012]. “Türkçe Sözlükteki Akrabalık Adlarının Tasnifi”. *TurkishStudies*, 7/4 Fall, s. 1691-1710.

Öner, M. [2012]. “Tatar Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*[editör: Ahmet BicanErcilasun]. Ankara: Akçağ Yayınları.

R. Exmetyanov, *Tatar TâlanâñKıskaçTarixi-EtimologikSüzlâğâ*, Kazan 2001.

Telli, B. [2020]. “Tarama Sözlüğü’ndeki Akrabalık Adları Üzerine Bir İnceleme”. *Kesit Akademi Dergisi*, S. 22, s. 139-156.

Tumaşeva, D. G. [1992]. *Slovar’ DialektovSibirskix Tatar*. Tataristan: Kazan Üniversitesi Yayınları.